

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 341.222(497.434+497.521.3)(091)

Prejeto: 18. 6. 2010

Marko Zajc

dr. zgod., asistent, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: zajc.markoz@gmail.com

K zgodovini oblikovanja meje v Beli krajini

IZVLEČEK

Namen prispevka je pregled zgodovine slovensko-hrvaške meje na območju Bele krajine od srednjega veka do 20. stoletja. V uvodu avtor teoretično opredeli problematiko zgodovinskega raziskovanja meje, nato pa na osnovi literature in virov opisuje razvoj, ki je pripeljal do oblikovanja današnje meje. Današnja slovensko-hrvaško mejo v Beli krajini sta v zgodovini zaznamovala dva pomembna fenomena: ozemeljske spremembe in neskladje meja (ozemeljske spremembe so pripeljale do razhajanja različnih meja) in spremembe mejnosti ustaljenih meja (meje so večkrat spremenile svojo naravo). Današnja državna meja pa je »naslednica« celotne zgodovinske dediščine.

KLJUČNE BESEDE

slovensko-hrvaška meja, Bela krajina, Žumberak, Hrvaška, Slovenija, zgodovina

ABSTRACT

TOWARDS THE HISTORY OF DELINEATING THE BORDER IN WHITE CARNIOLA

The paper seeks to offer an overview of the history of the Slovenian-Croatian border in White Carniola from the Middle Ages to the 20th century. In the introduction the author begins by providing a theoretical definition of the problem concerning the historical research of the border and then describes the development which has led to the delineation of the present border on the basis of literature and sources. The present-day Slovenian-Croatian border in White Carniola was historically marked by two important phenomena: territorial changes and inconsistency of borders (the former led to discrepancies between various borders) and changes in the boundaries of settled borders (the latter often altered their nature). The present-day state border is the »successor« to the entire historical heritage.

KEY WORDS

Slovenian-Croatian border, White Carniola, Žumberak, Croatia, Slovenia, history

Pisati o meji oziroma mejah v Beli krajini ni lahko. Jih je preveč. Pravzaprav se postavlja vprašanje, če je sploh mogoče pisati zgodovino Bele krajine, ne da bi se vsaj malo dotaknili vprašanja meja. Mala pokrajina, ujeta med Kolpo, Gorjance in kočevske gozdove, je nastala ne samo ob meji, pač pa tudi zaradi meje. Današnja slovensko-hrvaška meja je v bistvu zgolj naslednica različnih meja v preteklosti. Odločilne so bile predvsem politične in upravne meje, nenavadno veliko vlogo pa so imele tudi cerkvenoupravne in zemljiško-posestne meje. Podrobnejša zgodovina oblikovanja meja v Beli krajini daleč presega prostor, ki ga imamo tu na razpolago. Gradiva in tematik je prav gotovo dovolj za obsežno monografijo, po možnosti v več knjigah. Naslednje vrstice so poizkus kratkega pregleda bogate zgodovine neke meje, ki je imela več kot zanimivo preteklost. Časovni razpon je zastavljen zelo široko – od srednjega veka do 20. stoletja. Zakaj taka ambicioznost? Ker se mejnosti Bele krajine enostavno ne da razumeti brez (vsaj bežnega) poznavanja celotne zgodbe. Zato je potrebno nekaj uvodnih pojasnil. Z oblikovanjem meja v Beli krajini se je avtor tega zapisa podrobneje ukvarjal v svojem magistrskem delu.¹ Veliko ugotovitev izvira iz tega dela, mnoge bodo tudi prvič objavljene. Ker avtor ni specialist za obdobje srednjega in zgodnjega novega veka, je bil za to obdobje odvisen predvsem od dostopne zgodovinske literature. Znano je, da so zgodnji viri zelo redki in razpršeni, zato obstaja možnost različnih interpretacij. Za obdobje od druge polovice 18. stoletja dalje pa je poleg historiografske literature uporabil tudi arhivske in publicistične vire.

Najprej nekaj besed o meji kot taki. O slovensko-hrvaški meji v upravno-političnem smislu lahko govorimo šele od leta 1945 dalje – pred tem Slovenija kot upravna ali politična enota ni obstajala. V množičnih medijih se pojavljajo zemljevidi, na katerih so upravne in politične meje iz preteklosti predstavljene kot »prava« slovensko-hrvaška meja. Nedvomno je tako v Sloveniji kot na Hrvaškem na delu Hobsbawmov moment »izumljanja tradicije«. ² Če gledamo na sedanji pomen slovensko-hrvaške meje za slovenski nacionalizem z vidika etnosimbolnega pristopa, ki (za razliko od Hobsbawmovega modernističnega pogleda) priznava obstoj prednacionalnih etnij, pridemo do podobnih zaključkov. Etnosimbolisti poudarjajo, da gre pri odnosu med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo za odnos

reinterpretiranja, kar vedno znova privede v ločevanje lastnega od tujega.³

Kako lahko akademsko zgodovinopisje pripomore k razjasnitvi teh vprašanj? Samo s poglobljenim raziskovanjem nekdanjih meja in mejnosti ter doslednim izogibanjem anahronističnemu diskurzu. Izraz »meja« (border) uporablja avtor v smislu geografsko določene ločnice med upravno-političnimi enotami (od katastrskih občin in župnij do držav). Meje so determinirale različne oblike mejnosti (boundary). Meje niso statične. Spreminjajo se na dva načina: a) fizično, meja se premakne v realnem prostoru (tudi brez človeške intervencije, npr.: reka spremeni tok); b) vsebinsko, meja dobi novo naravo, drugačno mejnost. Izpostaviti je potrebno predvsem dva vidika:

1. Pravni in upravni vidik. Meje med upravnimi enotami pomembno sooblikujejo življenje prebivalstva – določajo, kje in kako posameznik stopa v odnos do oblasti (kje ima stalno prebivališče, domovinsko pravico, pod katero sodišče je pristojen, itd). Pravni in upravni vidik z začetkom modernizacijskih procesov pridobivata na pomenu. Kot opozarja sociolog Nicos Mouzelis, nove tehnologije omogočijo nosilcem oblasti razširitev administracije na periferijo na način, ki v predmoderni situaciji ni bil mogoč. Penetracija oblasti v periferijo je neposredna v smislu, da med vladajočimi in populacijo ni fevdalnih ali drugih patrimonialnih posrednikov.⁴ Vsaka sprememba upravnih meja prinese spremembo v življenjskem ritmu posameznika in skupnosti. Meje med širšimi političnimi enotami so lahko tudi meje med različnimi pravnimi sistemi. Pravne razsežnosti ne »čuti« samo prebivalstvo ob meji, ampak tudi prebivalstvo iz drugih delov politične enote (pri pravicah do trgovanja, carinah, veljavnosti diplom itd.).

2. Politični in ideološki vidik. Kolektivne identitete na zemljevidu začrtujejo svoje ideološke meje, nekatere upravno-politične meje pridobijo novo mejnost, druge jo izgubljajo. Modernizacija prinese razpadanje segmentiranih lokalizmov; množično mobilizacijo in vključitev populacije v širšo zamišljeno skupnost ter moderno državo.⁵ Nacionalizmi postanejo način zaznavanja, interpretiranja in reprezentiranja socialnega sveta.⁶ Nacionalne kulture (tudi znotraj večnacionalnih držav) utrjujejo ideološke razmejitve na ravni mi – oni. Slovenski nacionalizem je poudarjal meje z Nemci in Italijani, Hrvati so veljali za slovanske zaveznike. Zavezništvo se lahko spremeni v nasprotje. V procesih mejnosti so kot odločilne izbrane in definirane samo nekatere kulturne značilnosti, ki so arbitrarne (Fredrik Barth).⁷

¹ Glej: Zajc, *Problem slovensko-hrvaške meje v 19. stoletju: žumberško vprašanje*, magistrsko delo.

² Po Hobsbawmu izumljanje tradicije ne poteka na novo, »iz nič«, ampak na osnovi predhodnih tradicij. »Z našega vidika je zanimiva uporaba starega materiala za konstrukcijo izumljene tradicije novega tipa v popolnoma nove namene. Velika zaloga takega materiala je akumulirana v preteklosti vsake družbe in izdelan jezik simbolnih praks in sporočil je vedno na voljo« (Hobsbawm in Ranger, *The Invention of Tradition*).

³ Smith, *Nacionalizem*, str. 109.

⁴ Mouzelis, *Nationalism: Reconstructing Gellner's Theory*, str. 125.

⁵ Prav tam.

⁶ Brubaker, *Ethnicity without Groups*, str. 17.

⁷ Glej: Knežević Hočevar, *Družbena razmejevanja*, str. 73.

Nastanek meje

Meje med plemenskimi skupnostmi, posestvi, upravnimi enotami, cerkvenimi enotami in srednjeveškimi državami ter njihovo spreminjanje kot posledica »globalnih« in »lokalnih« razmer so neposredno vplivale na kasnejšo razmejitve. Širše območje Dolenjske, Bele krajine, pa tudi Obsotelje in Podravje je močno določala nestalna razmejitve med nemško in madžarsko srednjeveško državo. Med pohodi proti Italiji so Madžari do poraza pri Augsburgu 955 prečkali slovensko ozemlje kar 25-krat. V času vzpostavitve otoninške ureditve vzhodnoalpskega prostora, ki je hkrati pomenil tudi začetke fevdalizacije, lahko opazimo prve sledove kasnejše razmejitve med Nemškim cesarstvom in Ogrsko. Leta 976 je Oton II. od prevelike in premočne bavarske vojvodine ločil vojvodino Koroško (»Veliko Karantanijo«), s katero je povezal tudi mejne krajinne, namenjene obrambi pred Madžari. Na območju današnje Slovenije so se razprostirale Podravska, Savinjska, Kranjska in del Furlanske ter Istrske krajine. Podravska (imenovana tudi Ptujška, prvič omenjena 980) se je razprostirala med vzhodnimi obronki Pohorja in Kozjaka na zahodu in nemško-ogrsko državno mejo (prvotno na črti Radgona–Ptuj) na vzhodu. Savinjska se je poleg porečja Savinje raztezala južno od Save vse do reke Krke na jugu in na zahodu do izliva Ljubljanice. Tako sta Kranjski krajinu ostala zgolj Zgornje Posavje in vzhodna Notranjska.⁸ Na ureditev območja današnje osrednje Slovenije je kljub stalni naselitvi in »evropeizaciji« sosednje madžarske sile skozi ves srednji vek vplivalo razmerje med ogrsko in nemško srednjeveško državo. Še zlasti v obdobju vzpostavitve krajišniškega sistema, ko so se izmenjavala obdobja miru in vojne. Tako je bilo na primer po letu 967, ko je spet izbruhnila vojna, in pred letom 973, ko so se začela mirovna pogajanja.⁹ Zgodovina hrvaško-slovenske meje postane na ta način zgodovina obmejnih upravnih tvorb, ki zaradi fevdalne razdrobljenosti, geografije in specifični razmer v cesarstvu še zdaleč niso bile stabilne. Zajel jih je proces boja visokih plemiških rodbin, ki je kasneje pripeljal do oblikovanja dežel.

Najbolj očiten primer predstavlja Kranjska. Njene meje so se z drugo bavarsko ofenzivo vsaj za nekaj časa ustalile. Po Hauptmannovem mnenju je na jugu potekala meja »od ustja Krke po reki navzgor do meja župnij Šentjerneje in Šmihel pri Novem mestu, se skupaj s to mejo spet obrnila proti jugovzhodu, tako da so Gumberk, Ratež, Velike Brusnice in Gaberje ostali na levi, Dolenja vas, Selo, Potov vrh in Hrušica pa na desni, potem se je pred

Trdinovim vrhom povzpela na višino Gorjancev in sledila njihovim vrhovom proti jugozahodu, dokler se ni izgubila v neobljudenih pragozdovih med Rogom, Snežnikom in Risnjakom. Sele približno pri kolenu globoko vkopane Kolpe, skoraj natanko v podaljšku Gorjancev, je meja spet prišla do ostre črte, katere se je lahko prišla in tekla skupaj z njo proti Risnjaku, kje je sovpadla z jugozahodno mejo Stare Kranjske.«¹⁰ Milko Kos je zadevo zastavil drugače. Namesto da bi dal prednost deželskosodskim razmejevanjem, se je raje naslonil na topografijo. »/.../ob spodnji Krki približno do Kronovega in od tod proti jugovzhodu na najvišje vrhove Gorjancev, od teh pa v gozdovih, ki dele Belo krajino od novomeškega okoliša. Za potek nekdanje kranjsko-hrvaške meje v novomeškem odseku je značilna starejša označba današnje Stare vasi jugozahodno od Šentjerneja: Kranjska Stara vas, pa današnje Dolenje vasi, vzhodno od Šentjerneja: Hrovaška Stara vas.«¹¹ Prepričanje, da je »Nemčija« mejila na Hrvaško ob spodnjem toku Krke, je v zadnjem času zavrnil Miha Kosi. Po njegovem mnenju o pasu med reko Krko in Gorjanci za zgodnjo dobo do 12. stoletja nimamo nikakršnih podatkov.¹² O njegovih ugotovitvah več kasneje.

O tem, kako skopi so viri za oblikovanje meje v Beli krajini v srednjem veku, priča dejstvo, da se mnenja raziskovalcev, ki se ukvarjajo s to temo, močno razlikujejo. Problematiko je za nekatere zgodovinarje rešil Ljudmil Hauptmann, ki se je naslonil prav na dejstvo, »da je ravno v tem času popolnega razpada državne oblasti, nova, močna ofenziva proti Ogrski porinila meje stare Kranjske preko Žumberka in Bele krajine na drugo stran.«¹³ Za napredovanje je bila odgovorna izključno privatna sila v obliki dveh močnih rodbin: Višnjegorskih in Spanheimov. Slednji so si ustvarili svoje upravno središče v Kostanjevici na Krki »in so imeli od 1234 v bližnji cisterci svojo pobožno ustanovo. Spanheimi so premaknili politične meje Kranjske na škodo Hrvatske od spodnje Krke na črto onstran Gorjancev, ki poteka, obsegajoča Žumberk, od spodnje Bregane do severovzhodno Metlike.«¹⁴ »/.../ samo na desnem krilu se jim je pridružila prijateljska stranska linija Puchsov – Prisi, katerih ministeriali so že koncem 12. stoletja na Prežeku in Hohenauu imeli v posesti zavzeta nova ozemlja.«¹⁵ Višnjegorski so se prvotno imenovali po gradu Puchs v dolini zgornje Mure. »Okoli leta 1135 se je rodbina razdelila na štajersko in kranjsko vejo /.../ Na Dolenjskem so imeli posestva in vazale (ministeriale), ki se imenujejo po Mehovem, Hmeljniku, Hohenauu, Breitenavu,

¹⁰ Prav tam, str. 51.

¹¹ Kos, Začetki Novega mesta, str. 175.

¹² Kosi, ...quae terram, str. 43.

¹³ Hauptmann, *Nastanek in razvoj Kranjske*, str. 102.

¹⁴ Kos, Začetki Novega mesta, str. 174.

¹⁵ Hauptmann, *Nastanek in razvoj Kranjske*, str. 104.

⁸ *Ilustrirana zgodovina Slovenecv*, str. 80, 94; Štih in Simoniti, *Slovenska zgodovina*, str. 68.

⁹ Hauptmann, *Nastanek in razvoj Kranjske*, str. 47.

Prečni, Zalogu, Otočcu, Prežku, Mokrem polju, Kronovem, Cretežu, itd. Višnjegorski so s seboj verjetno pripeljali svoje ministeriale in podložnike iz zgornje Stajerske, ki so bili pripravi tudi za tako akcijo preko bližnje meje. Mehovo je postalo v 12. stoletju glavno izhodišče Višnjegorskih za ofenzivne akcije pa tudi za neizbežno obrambo proti pričakovanim povračilnim ukrepom.¹⁶ »S Hauptmannovo rešitvijo postane jasno, da so Višnjegorski iztrgali Belo krajino Hrvatom nekje med letoma 1135 in 1172, v istem času kot je potekala ofenziva Spanheimov severno od Bele krajine. V tem kontekstu lahko razumemo soseščino Bele krajine in hrvaških žup, ki je bila možna šele po kranjski osvojitvi.«¹⁷

S Hauptmannovimi ugotovitvami glede časa in načina kranjske ofenzive proti jugu, katerim sta bolj ali manj pritegnila Milko Kos in Dušan Kos, pa se ne strinja Miha Kosi. Na osnovi svojega raziskovanja je proces poseljevanja in integracije ozemlja južno od spodnje Krke h Kranjski razdelil na 5 faz:

1. Poselitev Novomeške pokrajine od zavoja reke Krke pri Soteski do gričevja in gozdov vzhodno od Novega mesta, ki se je verjetno začela že v 11. stoletju. Glavna sila v tem prostoru so bili grofje Višnjegorski in njihovi ministeriali.
2. Na integracijo zgornjega območja se navezuje vojaška osvojitve Bele krajine, ki je bila izpeljana konec 12. ali v začetku 13. stoletja. Dokončno jo potrjuje priključitev pokrajine Ogleju leta 1228.
3. Prvenstveno pod vodstvom Spanheimov in njihovih ministerialov poselitev obsežne ravnine od Krke do vznožja Gorjancev (širše območje Šentjernejskega polja), območja Kostanjevice in gričevja vzhodno od nje. Časovna opora za datacijo so omembe višnjegorskih gradov Prežka in Hohenaua na jugozahodu tega teritorija (konec 12. stoletja), urbane naselbine Kostanjevice (1220), kostanjeviških ministerialov (1228, s sedežem na Starem Gradu nad Podbočjem) ter posvetitev cerkve v Velikih Malencah (pred 1231). Proces je imel težišče v 12. stoletju. Obseg tega območja približno kaže ozemlje poznejšega deželskega sodišča Kostanjevica.
4. Za eno od faz širitve bi lahko imeli tudi ozemlje Gračena. Gre za gričevnat teritorij med spodnjo Krko in državno mejo na rečici Bregani. Viri iz let 1251 in 1254 dokazujejo, da je oblast vojvode Ulrika III. proti Slavoniji že sredi 13. stoletja segala do Bregane, ki je bila kot meja priznana tudi z ogrske strani, torej so si to ozemlje Spanheimi do tedaj že priključili.
5. Zadnjo fazo kranjske ekspanzije pomeni kolonizacija in politična integracija obsežnega hribovja Žumberka. Glavna sila so bili ministeriali Spanheimov iz Kostanjevice oziroma njihove veje, ki

so se naselile na novih gradovih Žumberak (Sicherberg) in Sicherstein.¹⁸ Grad Žumberak se prvič omenja leta 1265. Kolonizacija Žumberka se je začela že zgodaj v 13. stoletju in je bila sredi stoletja v polnem teku. Kako intenzivna je bila kolonizacija in kolikšno ozemlje je bilo poseljeno, nam kažeta urbarja gospodstev Žumberak (1498) in Sicherstein (1507). K pridobljenemu teritoriju je sodilo tudi širše območje današnjega kraja Vivodina.¹⁹

Skratka, po Kosijevem prepričanju »ne moremo govoriti o ogrski, kaj šele hrvaški politični pristojnosti ob spodnji Krki severno od Gorjancev.«²⁰

Miha Kosi in Dušan Kos imata prav tako različni mnenji o cerkveni organizaciji. Kosi je prepričan, da je bila Bela krajina v 12. stoletju v cerkvenem pogledu podrejena zagrebski škofiji, ki je tu že vzpostavila cerkveno organizacijo. Pod pokroviteljstvom ogrskega kralja je v 12. stoletju verjetna tudi prisotnost reda templarjev, o čemer je pisal tudi Valvasor.²¹ Kos pa je prepričan, da niso imeli ne templarji ne zagrebska škofija cerkvene organizacije v Beli krajini v smislu hierarhične povezanosti župnik-škof, čeprav je to območje sodilo v okvir ogrsko-hrvaške države.²² Po Kosovem mnenju Bela krajina za templarje ni bila zanimiva, ker je šlo za obmejen, slabo poseljen kos zemlje, Kosi pa je prepričan, da so ogrsko-hrvaški kralji pripeljali templarje ravno zaradi nestalne meje. Glede meja cerkvenih enot je v starejši historiografiji dobro poznana tako imenovana »desetinska vojna« med zagrebskim kapitljem in Nemškim viteškim redom, ki je prišel v Belo krajino v 13. stoletju (najverjetneje pred 1268) po naročilu Spahneimov. Dušan Kos je problem podrobno obdelal. Že na začetku je poudaril dejstvo, da so se zgodovinarji lahko sklicevali zgolj na en sam skrajno pristranski vir. Gre za statute zagrebskega kapitlja, ki jih je sredi 14. stoletja sestavil glavni pobudnik prenove zagrebske škofije, naddiakon Ivan iz Gorice. Po Kosovem mnenju so se starejši raziskovalci lovili na napačnih pasusih in zato vedno znova prihajali do napačnih zaključkov: »Bistvo spora v 14. stoletju je v pripadnosti desetine eni ali drugi cerkvi, ne pa v jurisdikciji belokranjskih župnij.«²³ V prvi polovici 14. stoletja je na Hrvaš-

18 Razvaline »novega« žumberškega gradu, kjer je bilo središče žumberške kapetanije, ležijo v dolini izven naselja Žumberak. V bližini je cerkev sv. Nikole. Razvaline »starega« žumberškega gradu pa so pri vasi Tomaševci južno od zaselka Kekići. »Staremu« žumberškemu gradu v zadnjem času pripisuje povsem novo identiteto Miha Kosi (2002), ki ga ima za srednjeveški Sicherstein. Po njegovem je bil žumberški grad samo eden že v srednjem veku in to na lokaciji »novega« žumberškega gradu. Glej: Kosi, ...quae terram, str. 83.

19 Kosi, ...quae terram, str. 68–71.

20 Prav tam, str. 91.

21 Kosi, Templarji, str. 25.

22 Kos, Bela krajina, str. 146.

23 Prav tam, str. 422.

16 Kos, Bela krajina, str. 218.

17 Prav tam, str. 219.

kem obstajal hud odpor proti desetini, šlo je za prisvajanje viška proizvodnje s strani Cerkve, katerega del so si hoteli prisvojiti svetni fevdalci. Cerkev je polagoma spreminjala desetino iz naturalne v denarno, da bi se lažje posvetila obnavljanju starega stanja in novim zahtevam. Bela krajina je po tej logiki prišla v interesno sfero zagrebške škofije ne toliko zaradi nekdanje politične pripadnosti, kot zaradi geografske in gospodarske navezanosti na vzhod. Spor naj bi se (po D. Kosu) odigral nekako takole: Oglejski patriarh Bertrand je 1336 investirал Henrika iz Opave za župnika v Črnomlju. Kapitelj se je zaradi namišljene krivice pritožil papežu Benediktu XII. in poslal 1338 v Avignon vikarja Jakoba in naddiakona Ivana, ki je spor pravzaprav začel. Naslednje leto sta se vrnila s papeževim poslanico, da morajo njihove pravice povrniti, kršilce pa izobčiti. Komturja Henrika so pozvali na »informativni pogovor«. Ta se je 9. novembra res pojavil na razpravi v Zagrebu, kjer je imel glavno besedo Ivan. Predlagal je, naj se križniki odpovejo desetini, ki spada »že od nekdanj pod zagrebški kapitelj«. »Presenečeni Henrik si ni mogel misliti, da poleg patriarha predstavlja Zagreb višjo instanco. Prosil je sodišče za premislek. Zedinili so se, naj bo zadnji rok za to 2. julij 1340.«²⁴

V tem času se je Henrik verjetno posvetoval s sobraty, ljubljansko komendo in zastopniki goriške uprave v Beli krajini. Opogumljen s podporo in podučen s starimi privilegiji je eskiviral sestanek. Zato so sodniki tega dne prisodili pravico do Bele krajine zagrebškemu kapitolu in poslali vse spise papežu.²⁵ Ta je sodbo tudi potrdil. Zagrebška škofija je nato komturja Henrika izobčila. V tem obdobju je prihajalo do raznih cerkvenih izobčenj, zato slednja ekskomunikacija ni bila nič posebnega. Papeževa pooblaščenca sta tako 5. februarja 1349 ukazala, naj se izobčijo župniki v Metliki, Črnomlju, Vinici, Semiču, Žumberku in Vivodini. Toda ti se na izobčenje niti malo niso ozirali, ukrep pa je z neprestanim ponavljanjem izgubljal pomen. Besni Ivan je končno vzel stvari v roke in prisilil papeškega legata, da kot papeževa avtoriteta uredi zadevo. Legat Gvido je marca 1350 sam izobčil križnike, velika slovesnost javne izobčitve pa je potekala v zagrebški škofijski cerkvi 22. julija 1350. Prebrisani Zagrebčani v svojih namerah očitno niso uspeli. »Spor se je menda nadaljeval še naprej /.../ začasno se je leta 1370 končalo s premirjem, ko je zagrebški škof Štefan III. izbral svoji škofiji nek pavšalen davek kot priznavalino namesto desetine. Verjetno pa ga ni nikoli prejel. Kapitelj je znova sprožil spor leta 1513. Križevniki so bili iz istih vzrokov znova izobčeni.«²⁶ Po mnenju Dušana

Kosa so križniki poskušali prepričati cesarja Maksimilijana I., naj reinkorporira belokranjske župnije, saj naj bi šlo za vprašanje jurisdikcije. Maksimilijan tega ni storil, ker je imel na Ogrskem na cerkveno oblast manj vpliva.

Z Dušanom Kosom se spet ne strinja Miha Kosi. Zagrebške pretenzije se mu ne zdijo tako neosnovane, ampak naj bi se opirale na neke legitimne stare pravice. Spor naj ne bi potekal le zaradi desetini, temveč tudi zaradi jurisdikcije – Zagreb je terjal nazaj ozemlje, ki naj bi bilo del zagrebške škofije: »Zagrebška cerkev je torej v 14. stoletju vehementno terjala nazaj samo vse tisto, kar je ležalo južno od razvodnice na Gorjancih«,²⁷ torej Belo krajino in Žumberak. Ker je šlo pri Žumberku za kolonizacijo neposeljenega ozemlja, cerkvena organizacija v času, ko je imela nad njim jurisdikcijo zagrebška škofija, še ni obstajala: »Ko se je to ozemlje poselilo in gospodarsko napredovalo, je postalo interesantno za zagrebško škofijo, ki je pristavila lonček in terjala desetino od nekdanjega, čeprav pustega območja.«²⁸ Nasprotno pa je v bolj poseljeni Beli Krajini že prej pod zagrebško škofijo šlo za vzpostavljeno cerkveno organizacijo.

Na območju zgornje doline Kolpe in Čabranke je bila srednjeveška meja Kranjske prav tako nejasna. Dejansko mejo so predstavljali obširni gozdovi med Gorskim kotarjem in Kočevjem, kar je naredilo mejo še bolj nedoločljivo. Spori med ortenburškim kočevskim gospostvom²⁹ ter frankopanskim (kasneje zrinjskim) območjem na drugi strani meje so izpričani že leta 1394 »v zvezi s sporom med grofoma Ivanom Modruškim (Frankopanom) in Friderikom Ortenburškim radi meje, paše, lova, lazov. Nikolaj grof Krški in Modruški se je o obojestranskih pravicah in mejah v Gorskem kotarju pogodil z grofom Friderikom Ortenburškim. Za mejo se določi izvir Kolpe, voda 'Bercho' (Obrh?) in prepove se vsako krčenje.«³⁰ »Frankopani /.../ so tačas 'širili' svoje posesti preko meja tistega, kar jim je bilo dano z darovnicami za modruško in vinodolsko županijo /.../«³¹ Prisvajali so si vedno več pravic in so končno tudi iztrgali iz kočevskega gospostva ves čabarski okraj onkraj Čabranke.³² Hrvaški zgodovinar Laszowski je leta 1923 o tem širjenju zapisal: »Frankopani su širili svoje gospodstvo i svoju državinu /.../ jer točnih medja tada nije bilo, a nije ih bilo ni prema duhu tadašnjih vremena.«³³

27 Kosi, ...quae terram, str. 86.

28 Prav tam, str. 87.

29 Več o Ortenburžanih glej: Adam, Doneski k zgodovini Ortenburžanov na Dolenjskem, str. 7.

30 Simonič, Zgodovina kočevskega ozemlja, str. 63.

31 Knežević Hočevar, *Družbena razmejevanja*, str. 110.

32 Simonič, Zgodovina kočevskega ozemlja, str. 63.

33 Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, str. 14.

24 Prav tam, str. 424.

25 Prav tam, str. 424.

26 Prav tam.

Meja z Vojno krajino

Z začetkom 16. stoletja je mejnost Bele krajine dobila novo dimenzijo. Prodor osmanske države na severozahod Balkanskega polotoka je začel velik proces migracij prebivalstva v isti smeri. Velike spremembe je doživljalo celotno območje Obkolpja, tako v smislu prebivalstvene strukture kot tudi v upravno-političnem smislu. Na območju današnjega Žumberka se je vzpostavila povsem nova politična organizacija, ki je postala vzor za organizacijo Vojne krajine. Žumberški plemič se v kranjski tradiciji omenja že v letih 1265 in 1268.³⁴ Potem ko so ga turški vpadi v 15. in začetku 16. stoletja povsem opustošili, je Žumberak pridobival novo obmejno vlogo. S prvo naselitvijo Uskokov leta 1530 je postajal eden od zametkov nastajajoče Vojne krajine. Leta 1540 je kralj Ferdinand osnoval žumberško kapetanijo, na čelu katere je bil veliki kapetan, ki je bil kraljevi vojni častnik, hkrati pa je upravljal posestvo.³⁵ Povod za to naj bi bila plenjenja Uskokov po notranjosti, zato so jim oblasti postavile nadzornika.³⁶ Število Prebegov, ki so v zameno za vojaško službo dobili nekatere ugodnosti, je nenehno raslo, zato so se morali leta 1548 pleterski prior, kostanjevski opat, komtur Nemškega viteškega reda in še pet plemičev odpovedati posesti v Žumberku,³⁷ da bi Uskoki živeli na strnjem območju. Istega leta je žumberški kapetan Lenković koloniziral z Uskoki tudi Marindol, danes območje na slovenskem bregu Kolpe pri Adlešičih (vasi Marindol, Paunoviči, Miliči).³⁸ Tudi ta enklava je tako kot Žumberak še več kot tristo let prenašala breme vojaške oblasti.

Meja med civilno in vojaško upravo pa je delila različne načine življenja. Uskoki so živeli kot svobodnjaki v hišnih zadrugah, v primerjavi s podložniki so imeli posebne pravice in niso bili neposredno vpeti v sistem poznega fevdalizma. Naselitev Uskokov okoliških plemičev in podložnikov ni razveselila. Do večjih izgredev pa je prišlo, ko so domačini ugotovili, da so se privilegirani tujci stalno naselili. Zaradi vojaškega in nomadskega živinorejskega življenja v začetku niso imeli odnosa do poljedelstva. Večkrat so zanemarjali zemljišča, da bi ohranili svoj socialni status in se izognili podložništvu. Zato so občasno oblikovali roparske družine in plenili po okolici. Še zlasti tisti, ki so za posebno vojaško službo dobivali plačo. Oblasti so namreč načrtno zamujale z izplačilom, da bi lačni vojaški kolonisti z večjo krutostjo napadali sovražnika.

Kljub temu da Uskoki domačinom niso bili simpatični, pa so nekateri iskali stika z njimi. Priključiti so se jim hoteli tisti, ki so se hoteli rešiti podložništva in uživati njihove privilegije, ki so pred čim bežali ali pa so si zgolj želeli pustolovščin.³⁹ Spori med belokranjskimi kmeti in Uskoki so terjali natančno določitev meje med Metliškim in Žumberškim območjem. »Tega posla, ki sta se ga lotila Ivan Lenković in Tomaž Erdödy, so se baje še leta 1610 spominjali devetdesetletni in stoletni podložniki.«⁴⁰ »/.../ Meja, ki sta jo potegnili, je še istega leta tekla v črti Sveta Jera–Dedni studenec(?)–Potok Kamenica–Kolpa.«⁴¹ Do Uskokov so bili sovražno razpoloženi tudi bližnji hrvaški velikaši, za katere so bili sem in tja begajoči naseljenci prava pokora. Iz tega razloga je kralj Ferdinand 28. oktobra 1549 za poravnavo sporov določil posebne komisarje, ki so se posvetili predvsem vprašanju sodstva, ribolova, paše in meja.⁴² Komisarji so se zbrali 1. maja 1550 v Samoboru. »Kranjski stanovi so za svoje zastopnike pooblastili Ernesta Viljema Raspa, Viljema Prannspengerja in Martina Gala, kralj Ferdinand pa Jurija Sturckha kot zastopnika dolnjeavstrijskega dvornega prokuratorja. Sturckh je bil odgovoren kranjskemu vicedomu, deželnemu glavarju in upravniku /.../ Če bi se delegaciji sami ne mogli sporazumeti, je kralj pooblastil še Franca Thurna in dr. iur. Bernarda Barba za posrednika. Ferdinandu je bilo veliko do uspeha, zato je naročil naj se izogibajo provokacij.«⁴³ Njegova želja se seveda ni uresničila. Hrvaška delegacija je prišla v Samobor v družbi sumljivo velikega števila vojakov, kar je razburilo Kranjce. Slednji so dojeli, da bi jih ob morebitnem glasovanju gladko preglasovali, zato so po enem tednu pobrali šila in kopita, še prej pa predložili, da se vse pritožbe predložijo pisno za naslednji sestanek v Kostanjevici. Kralj je septembra spet sklical podobno srečanje v Strassgangu pri Gradcu, vendar o tem viri molčijo.⁴⁴

Z dvema vojaškima enklavama, umeščenima med Kranjsko kot delom Svetega rimskega cesarstva (do 1806) in Hrvaško-ogrskim kraljestvom, je širše območje Obkolpja dobilo povsem novo podobo. Ljudje na tem delu Obkolpja so živeli z različnimi mejnostmi, ki so se medsebojno prepletale, zato imajo kasnejši procesi nacionalnih integracij v tem prostoru specifične lastnosti. Ena izmed mejnosti, ki je razlikovala to območje od ostalih predelov ob današnji hrvaško-slovenski meji, definira razmerje civilno – vojaško, oziroma civilna uprava Kranjske in Hrvaške v opoziciji z vojaško upravo Vojne kra-

³⁴ Koblar, Čegav je Žumberk, str. 168.

³⁵ Mal, Žumberk in Marindol, str. 267; Lopašič, Žumberak, str. 29.

³⁶ Wakounig, Žandarji ali roparji, str. 68.

³⁷ Kos, Bela krajina, str. 229.

³⁸ *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 45.

³⁹ Wakounig, Žandarji ali roparji, str. 67, 68.

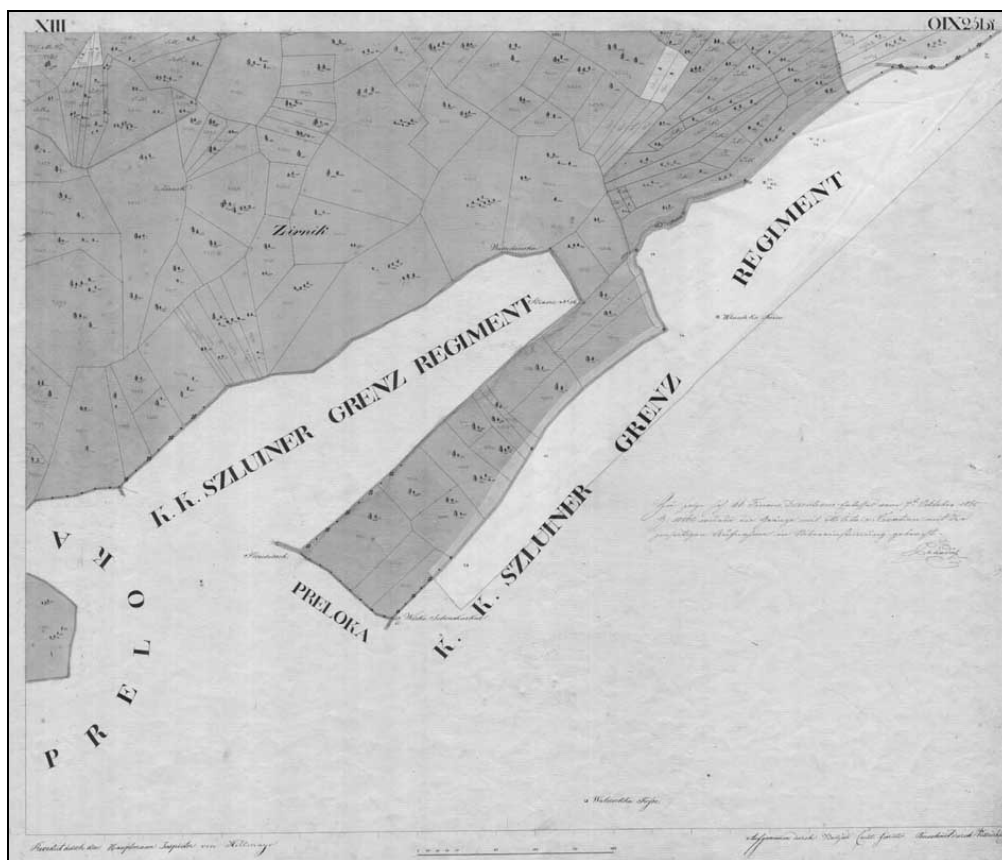
⁴⁰ Tako piše v metliškem urbarju iz 1610 (Kos, Bela krajina, str. 229, opomba 115).

⁴¹ Prav tam, str. 230.

⁴² Mal, *Uskoške seobe*, str. 46.

⁴³ Kos, Bela krajina, str. 229.

⁴⁴ Mal, *Uskoške seobe*, str. 47; Kos, Bela krajina, str. 229.

Meja katastrske občine Adlešiči z Marindolom na franciscejskem katastru (ARS, AS 176).

jine. To je pogojevalo razmerje med različnimi veroizpovedmi: katolištvom (Kranjska, Hrvaška), grškim katolištvom (Žumberak) in pravoslavjem (Marindol). Meje med veroizpovedmi niso bile usklajene z upravno-političnimi mejami. Grkokatoliki so živeli tudi v civilni Beli krajini in Hrvaški, pravoslavno prebivalstvo v Bojancih na Kranjskem in katoliki v Žumberku. Temu je potrebno prišteti mejnost, ki je bila prisotna že pred oblikovanjem Vojne krajine: med Kranjsko (in s tem Avstrijo, »Nemčijo«) in civilno Hrvaško (in s tem Ogrsko).

Vzporedno s trdnejšo organizacijo je rasla tudi moč karlovskega vojnega poveljnika, ki si je prisvajal neomejeno sodno oblast tudi nad Žumberkom. Uskoški glavar Ivan Ernest Paradeiser se je 1679 prav zaradi tega pritožil cesarju »ter poudaril posebno dejstvo, da ni imel karlovskega general nikdar pravice vmešavati se v žumberška cameralia ali pa celo ondotne uskoške glavarje samovoljno odstavljati, kajti o vseh pritožbah je razsojal kranjski deželni glavar.«⁴⁵ Nejasni odnosi in zahteve karlovskega generalov so kranjske deželne stanove pripeljali do razmišljanja, kako bi žumberški okraj ločili od ostale Vojne krajine. Okoli leta 1690 so prišli do kompromisa, po katerem so bili žumberški Uskoki v vojaških zadevah podrejeni obmejnemu poveljniku v Karlovcu, v civilnih pa je bil prva instanca žumberški kapetan, druga pa kranjski deželni glavar.⁴⁶

Spori med karlovskega generalom in Kranjsko so se nadaljevali tudi v obdobju vladarice Marije Terezije. Leta 1741 je kranjski deželni glavar grof Korbinian Saurau cesarici zagotavljal, da so pravice Kranjske do omenjenih območij utemeljene, »ker leži torej Žumberk brezdvomno na Kranjskem in ni niti sence, da bi ta košček zemlje pripadal Hrvaški.« Obenem je prosil, da se vzpostavi prastara subordinacija zopet pod deželo Kranjsko.⁴⁷ Sredi štiridesetih let 18. st. se je preuredila Vojna krajina. Žumberško glavarstvo se je priklopilo karlovskega generalatu ter je dajalo dve kompaniji XII. (Slunjskega) krajiškega regimenta. Karlovske generalat so razdelili na štiri regimente (polke), od katerih je Slunjski zavzemal tri dotedanja glavarstva Barilović, Slunj in Žumberak.⁴⁸ S tem je Kranjska dokončno izgubila vpliv nad Žumberkom in Marindolom, kar ne pomeni, da se je odpovedala lastništvu. Pojavil se je problem, kako razmejiti »vojaško Kranjsko«, se pravi Žumberak in Marindol od civilnega dela. Ker je šlo za razmejitev različnih uprav znotraj državnopravnega ozemlja Kranjske, so za načelo razmejitve vzeli »dejansko stanje posesti«, se pravi tista posest, katere lastniki so bili Kranjci, je pripadla civilni upravi Kranjske, uskoška pa žumberški enklavi oz. Vojni krajini. Na-

stala je izredno razčlenjena meja severovzhodno od Metlike z velikim številom posestnih enklav na eni in drugi strani.

Hrvaško-kranjska meja pri Čabru in Prezidu se v 16. in 17., za razliko od meje na Gorjancih, ni spreminjala zaradi oblikovanja Vojne krajine, pač pa zaradi vzpona dveh hrvaških rodbin: Zrinjskih in Frankopanov. »Frankopani so širili svojo oblast 'via facti' do skrajne točke Vinodola in od Grobnika preko Gerovega ter ob Čabranki in Kolpi navzdol do Ozlja. /.../ V 16. stoletju je bil čabrski sektor že štet k Frankopanskim vinodolskim posestvom.«⁴⁹ Povezovanje dveh velikih hrvaških rodbin Zrinjskih in Frankopanov se je odrazilo tudi na območju Gorskega kotarja. Leta 1544 je Štefan Frankopan sklenil z Nikolo Zrinjskim skupnost posestev. Leta 1550 jih je razdelil s svojo sestro Katarino, ki se je leta 1558 omožila z Nikolajem Zrinjskim. Katarini je pripadel Grobnik in nato tudi čabrsko ozemlje. Sodeč po vlogi kranjskih deželnih stanov iz leta 1671 si je to ozemlje v škodo kočevskega gospostva nasilno prisvojil Nikola Zrinjski v času, ko je imela Kočevje Doroteja, vdova Štefana Blagaja. Proti temu prisvajanju naj ne bi ugovarjala predvsem zato, ker se je morala ukvarjati z napadi Vlahov. »Tako si je Zrinjski anektiral ca. 4 kvadratne milje kočevskega gospostva, od grobniških mej do Čabranke. S tem je bilo oškodovano tudi loško gospostvo, katerega meja je tudi segala v čabrski okraj.«⁵⁰ Po smrti Štefana Frankopana leta 1577 so dobili Zrinjski še ostale njegove posesti. Brata Nikola in Peter Zrinjska sta si leta 1638 razdelila ogromno posest. Vsa posest v Gorskem kotarju in Vinodolu je pripadla Petru Zrinjskemu, ki jih je imel v lasti vse do nesrečnega konca 1670. Rodbina Zrinjskih je znala izkoristiti gospodarske potenciale Gorskega kotarja in ozemelj, ki so jih Frankopani pridobili na račun Kranjske. Peter Zrinjski je tako 1651 uredil v Čabru topilnico železove rude in privabil razne mojstre in delavce iz Kranjske, Nemčije in Češke. Od obrata v Čabru je imel Zrinjski velike koristi. Leta 1670 je pri proizvodnji železa sodelovalo kar 200 delavcev.⁵¹

Poskusi ureditve meje v Beli krajini v 19. stoletju

Proti koncu osemdesetih let 18. stoletja je izbruhnil mejni spor med gospostvom Ruperčvrh⁵²

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Mal, *Uskoške seobe*, str. 143.

⁴⁷ Mal, *Žumberk in Marindol*, str. 268.

⁴⁸ Štrumbel, *Uskoki na Slovenskem in v Žumberku*, str. 45.

⁴⁹ Simonič, *Zgodovina kočevskega ozemlja*, str. 95

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Kruhek, *Od doseljenja Hrvata*, str. 53.

⁵² Grad je nastal v 17. stoletju iz propadajočega gradu Mehovo. Bil je last grofov Paradeiser. Leta 1691 je gospostvo podedoval Simon Engelbert baron Egkh. Po dolgotrajnem procesu je bilo 1726 prisojeno kostanjeviškemu samostanu, po razpustu samostana (1794) pa dodeljeno verskemu skladu. Leta 1825 ga je kupil na dražbi Anton baron Schweiger, 1850 pa Jurij pl. Valmagoni. V 19. stoletju se je zamenjalo več lastnikov, 1919 je Ruperčvrh kupila Josipina Stare. Leta 1791 je gospostvo obsegalo katastrske občine Cerovec, Čr-

Rupertshof) in Slunjskim poveljstvom polka, h kateremu sta spadala Žumberak in Marindol.⁵³ Pri tem je prišlo do dileme, ali ne gre pri tem tudi za mejni spor med Kranjsko in Ogrsko, se pravi o tem, kam državnopravno žumberški distrikt sploh spada. Deželni stanovski odbor se je odločil ukrepati in je leta 1792 pozval k preiskavi z namenom, da bi zbrali listine, ki bi dokazovale pripadnost tega območja Kranjski. Leta 1793 so v dopisu generalni komandi v Zagrebu navedli tudi osnove, na katerih slonijo kranjske pravice do Žumberka:

1. imenovanje žumberških kapetanov s strani kranjskih deželnih stanov,
2. zgodovinsko izročilo v Valvasorjevi kroniki,
3. geografski prikaz v Florjančičevem⁵⁴ zemljevidu iz leta 1744.⁵⁵

V prvi polovici 19. stoletja je prišlo do več poizkusov reševanja perečih mejnih vprašanj na južni meji Kranjske. Ogrski državni zbor je s sklepom leta 1827 imenoval štiri komisije za regulacijo celotne ogrske deželne meje. Po eno za Moravsko, Štajersko, Galicijo, južno Štajersko in Kranjsko. Člani slednje so se nekajkrat srečali s kranjskimi komisarji avgusta 1828. Kranjska komisija se je zavzela za ohranitev pravic dežele Kranjske do žumberškega vojaškega okraja in enklave Marindol. Samozavest kranjskih komisarjev se je opirala tudi na poročilo dvornega vojnega sveta združeni dvorni pisarni glede spora krajišnikov z gospostvom Ruperčvrh (2. februarja 1827), ki sicer priznava, da je sporno ozemlje v dejanski posesti krajišnikov, vendar na drugi strani poudarja, da se lahko popravek deželne meje opravi brez ovir, saj spada celotno območje k deželi Kranjski.⁵⁶ Člani obeh komisij se niso ukvarjali zgolj z državnopravnimi vprašanji. Na tretjem srečanju kranjske in hrvaške komisije 27. avgusta 1828 v Zagrebu so se odločili, naj se izvrši rektifikacija mejne mape, narejene leta 1793, ki je obsegala območje od Save do žumberškega distrikta.⁵⁷ Iz poročila kranjskega stanovskega odposlanca grofa Lichtenberga z dne 24. julija 1829 je razvidno, da sta obe komisiji s pomočjo geometrov dosegli sporazum glede rektifikacije tega območja. Grof Lichtenberg se je prvič sestal s hrvaško komisijo 22. junija pri mostu na Bregani, kjer so skupaj obhodili sporno območje. Za nejasnosti naj

bi bila odgovorna kar sama narava. Tako kranjski kot hrvaški geometer sta ugotovila, da sta obe reki tekom časa spreminjali tok, prav tako niso bile natančno določene geometrske fiksne točke. Zato so morali natančno določiti spremembe in jih primerjati s stanjem iz leta 1793.⁵⁸

Pogajanja so se nadaljevala, vendar niso sklenili nobenega sporazuma. Dne 10. oktobra 1846 sta se sešli kranjska in hrvaška komisija v Zagrebu. Skupni komisiji je predsedoval zagrebški škof Haulik.⁵⁹ Kranjsko deželo so zastopali grof Lichtenberg kot zastopnik kranjskih stanov, novomeški okrožni glavar Laufenstein in postojnski okrožni glavar Košaker. Lichtenbergovo poročilo je nastalo kot posledica ukaza dvorne pisarne z dne 24. avgusta 1847 kranjskim stanovom, naj regulacijo hrvaške meje dajo v obravnavo deželnemu zboru. Sodeč po Lichtenbergovem opisu so hrvaški komisarji postavili šest zahtev. Med temi je bila mejna pravda med mestom Reko in graščino Kastav že rešena s pogodbo. Kot je bilo že omenjeno, »so hrvaški zastopniki odločno odstopili od zahtev na metliško zemljo in kar k njej spada. Te pravde je zdaj konec. Po takem Hrvati zahtevajo zdaj le še Stari kot in Novi kot (Alt- und Neu Winkel) v okraji kočevskem, – Panovje poleg Mokric v kantonu Kostanjeviškem, – majhne vasi: Trnovica, Kukolani in Bastjani v okrožji Pazenskem, – gozd Smrekovac v okraji Kastavskem.«⁶⁰

Kranjska pa je imela zgolj dve zahtevi: »ona namreč zahteva vas Prezid (Altbabenfeld), ki je nekdanj spadala pod Postojnsko kresijo in ki šteje nad 100 hiš z obširnimi gozdom, ter meri 9371 oralov⁶¹ in 1313 štirj. sežnje⁶² zemlje; – druga zahteva pa sega po žumberškem okraju z Marijedolom in dotičnimi enklavami; zemlja ta še ni merjena, a večja je kakor prezidska. Ta okraj je spadal nekdanj pod Novomeško okrožje (kresijo), k državni graščini Kostanjeviški, Ruberški, Mehovski in Kropski.«⁶³ Za ureditev obojestranskih zadev so urejeni skoraj vsi spisi in drage priprave. Nekaj nedoslednosti glede urejanja starih pisem je Lichtenberg pripisal Hrvatom, nikakor pa ne marljivi kranjski komisiji. Kranjski strani se po njegovem mnenju ni bati, da bi Hrvaška s kakršnokoli izjavo uspela. Razlog za svoj optimizem je Lichtenberg našel v trditvah adjunkta c. kr. fiskala dr. Ulepiča (Ullepitscha), ki je še zatrdil, da kranjskim zahtevam

mošnjice, Gabrje, Lakonice, Podturn, Stara Žaga, Stranska vas, Veliki Podluben in Vinja vas (*Vodnik po fondih in zbirkah Republike Slovenije*, 3. knjiga, str. 116).

⁵³ Fournier, *Memoriale*, str. 468.

⁵⁴ Ivan Dizma Florjančič (Florjantschitsch) de Grienfeld, (1691–?), astronom, matematik, geograf in kartograf. Opravljal je vrsto pomembnih cerkvenih funkcij. Izdelal je prvi zemljevid Kranjske (1744) v merilu 1 : 111000 (*Enciklopedija Slovenije* 3, str. 127).

⁵⁵ ARS, AS 33, konv. 548 alt, šk. 252, koncept poročila notranjemu ministrstvu z dne 5. 1. 1870, št. 66.

⁵⁶ Fournier, *Memoriale*, str. 469.

⁵⁷ ARS, AS 2, reg. IV, protokol z dne 4. julija 1829, šk. 62.

⁵⁸ ARS, AS 2, reg. IV, šk. 62, dopis grofa Lichtenberga z dne 24. julija 1829.

⁵⁹ Juraj Haulik de Varallya (1788–1869), zagrebški nadškof in kardinal, rojen v Trnavi na današnjem Slovaškem, 1830 postane svetovalec ogrske vlade, od 1837 zagrebški nadškof (*Enciklopedija Jugoslavije* 3, str. 664).

⁶⁰ *Novice*, 15. 9. 1869.

⁶¹ Oral – površinska merska enota (57,55 arov).

⁶² Štirjaški seženj – kvadratni seženj. Površinska merska enota – kvadrat, ki ima stranice dolge en seženj (1,896 m).

⁶³ *Novice*, 15. 9. 1869.

glede Prezida »jako dobro kaže«. Tega prepričanja je bil menda tudi predsednik komisije Haulik. Slednji je po koncu razgovorov skupaj s hrvaškimi člani postavil predlog, »naj se popustijo vzajemne zahteve, in, kakor so meje ta čas bile, tako naj za gotovo ostanejo v prihodnje.«⁶⁴ Novomeški kresijski glavar se je s tem strinjal, s pogojem, da se izvzame žumberški okraj, postojnski kresijski glavar in Lichtenberg pa sta bila drugačnega mnenja.

Lichtenberg je bil prepričan, da bi dežela Kranjska naredila veliko napako, če bi v teh razmerah pristala na status quo, ko ji tako dobro kaže glede prezidskega spora. Pri zadevi Žumberak pa poizvedbe še niso prišle tako daleč: »Kar pa se tiče zahteve Kranjske o Žumberškem okraju, zaradi katerega ni bilo še na mestu nobene poizvedbe, priporočamo to, naj deželni zbor, čeravno je dr. Ulepič v stanovskem arhivu najdel mnogo zelo važnih pisem zato, da Kranjska zahteva ima veljavo, sprejme predlog novomeškega c. kr. okrožnega glavarja, in ta je, da se zahteva prepušča tistemu času, kader take spremembe o vojaški granici nastopijo, pri katerih bi bilo mogoče, ako kranjska zahteva obvelja, žumberški okraj dati deželi Kranjski ali pa civilnemu Hrvatsstvu.«⁶⁵ Lichtenberg s tem opozarja deželni zbor pred zaletavostjo glede žumberškega okraja. Takojšnja pravda bi bila po njegovem mnenju draga in neuspešna, saj ni za pričakovati, da se bo Vojna krajina v kratkem razpustila. Drugi razlog za čakanje na boljše čase je boljši položaj Hrvatov v organih komisije ter hrvaška nagnjenost do zavlačevanja: »Konečno naj pomisli deželni zbor, da vodstvo mejnih obravnave je v rokah prvosednika hrvaškega, – da je kar trajajo obravnave, on že tretji prvosednik, – da so Hrvati vgovor (Einrede) o zahtevi naši zaradi Prezida 14 let zavlekli in da po tem takem se je bati, da Hrvati, ako bi morali odstopiti kak okraj, ki ga zdaj imajo v posesti, ne bi te razprave zavlekli tako, da bi nikoli ne bilo ne konca ne kraja.«⁶⁶ Deželni zbor je naslednji dan (13. septembra 1847) pritrnil Lichtenbergovim trditvam s pripombo, »naj se počaka sklep po formalni poti, ker za deželo škodljivega izteka ni za pričakovati.«⁶⁷

Naslednji poizkus reševanja mejnih vprašanj je bil zastavljen manj ambiciozno. Dne 15. oktobra 1860 so se sešli predstavniki Kranjske in Slunjskega regimenta z namenom, da bi rešili zgolj sporno ozemlje na Gorjancih, oziroma spor med Žumberčani in gospodstvom Ruperčvrh. Naslednji dan se je komisijska gospoda napotila na pobočja hribovitih Gorjancev, kjer se je potikala vse do 20. oktobra in kjer je natančno pregledala potek obeh linij. Pri tem

so jim pomagali občinski predstavniki z obeh strani meje in vpleteni zemljiški posestniki.

Na zaključnem srečanju v Novem mestu sta obe strani predstavili svoje ugotovitve. Komisijski ogled spornega terena je pokazal, da sta obe zahtevani mejni črti v glavnih potezah enaki, kot sta narisani v predhodni katastrski mapi.⁶⁸ Kranjsko mejno črto je označevala pot, ki se je začela pri mejni točki na sv. Geri in je bila z malo izjemami dobro poznana, vendar se na celotni razdalji ni moglo najti niti količkov niti križnih oznak na starih bukovih drevesih. Mejna linija c. kr. Slunjskega krajiškega regimenta je bila zaznamovana deloma s potjo, največkrat pa s posekami in krčevinami. Nahajali so se tudi deloma mejni količki ali njihove sledi, deloma s križem označena stara bukova drevesa. Na celotni črti so stali mejniki železarne Gradac. Ozemlje, katerega obdajata omenjeni liniji, je obsegalo 541 oralov in 1348 kvadratnih klafter.⁶⁹ Kranjska stran je spomnila, da je njihova črta vrisana v franciscejski kataster, Žumberčani pa so se sklicevali na jožefinski kataster in na dogovor, da franciscejski kataster ne bo prejudiciral meje. Sporno območje je ležalo v katastrskih občinah (k.o.) Gabrje in Cerovec. V katastrski mapi k.o. Cerovec je vrisana tudi stara jožefinska meja. Tako kranjski kot krajiški komisariji so se po stari navadi trmasto držali svojih mejnih črt in niso bili pripravljeni na popuščanja. Spor je državno ministrstvo rešilo šele leta 1865 in to v korist Žumberčanov, ne glede na to, da je kranjski deželni zbor leta 1863 soglasno zahteval sporno ozemlje za Kranjsko.⁷⁰

Od leta 1869, ko se je začel proces razpustitve vojaške ureditve v Krajini, pa sta Žumberak in Marindol postala tudi politični problem. Je treba to območje »vrniti« kranjski ali priključiti Hrvaški kot ostalo Vojno krajino? Dne 19. oktobra 1869 so se za priključitev Žumberka zavzeli tako nemški kot slovenski poslanci kranjskega deželnega zbora, čeprav se v večini zadev niso strinjali.⁷¹ Proces združitve Vojne krajine s Hrvaško se je zaključil 15. junija 1881 v Budimpešti. Zaradi kranjskih zahtev so sklenili, da bodo Žumberak in Marindol zgolj začasno podredili hrvaškemu banu.⁷² Kranjski deželni zbor je bil tokrat bolj razdeljen. Nemški poslanci so se zavzeli za priključitev Žumberka in Marindola, slovenski pa zgolj za Marindol in ureditev (glajenje)

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Fournier, *Memoriale*, str. 469.

⁶⁸ ARS, AS 33, konv. 548 alt, šk. 252, Katastral Plan vom Jahre 1823. Des streitigen Terains an der Landesgrenze zwischen den Kronländer Krain und Kroatien, ki se nahaja kot priloga v: Comissions Protocoll aufgenommen in Neustadt.

⁶⁹ Vse skupaj 311,6 ha.

⁷⁰ ARS, AS 33, konv. 548 alt, šk. 252, odlok državnega ministrstva z dne 6. septembra 1865, št. 4122.

⁷¹ Obravnave kranjskega deželnega zbora 1869, Stenografični zapisnik petnajste seje deželnega zbora ljubljanskega dne 19. oktobra 1869, str. 172.

⁷² Valentič, *Vojna krajina*, str. 338.

Žumberška vas Drage na franciscejskem katastru (k. o. Sekuliči) (ARS, AS 176).

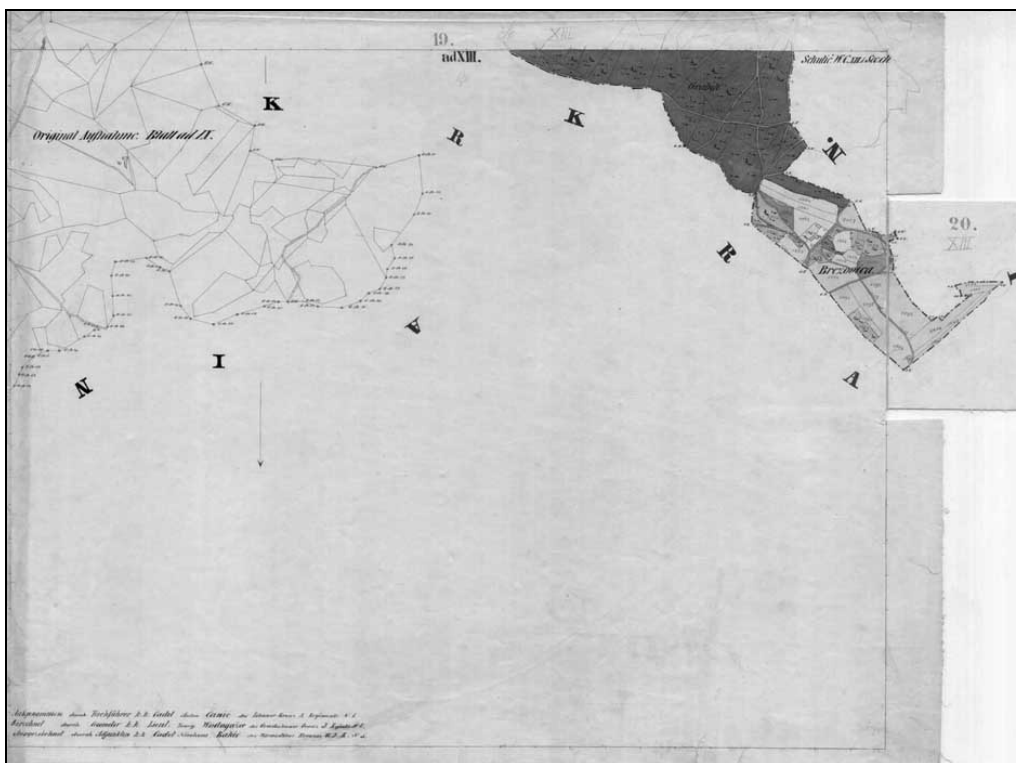
nepraktične meje na Gorjancih.⁷³ Leta 1883 je prišlo do konstituiranja skupne avstrijsko-ogrske komisije za rešitev žumberškega vprašanja, ki sta jo skupno ustanovila avstrijsko in ogrsko ministrstvo. Žumberško vprašanje se je namreč »zataknilo« v breznu dualističnega sistema habsburške monarhije. Delo teh komisij naj bi bilo nekakšna predpriprava za končno rešitev na zakonodajni način. Zadeva je

bila podvržena obema parlamentoma, tako da se izvršni oblasti obeh državnih polovic nista mogli sporazumeti brez privolitve parlamentov.⁷⁴

Člani mešane komisije so se srečali v Metliki 24. julija 1883. Sporazumeli so se, da se bo obhod začel v Marindolu, zaključil pa v Žumberku. Iz zapisnika obhoda je razvidno, da so z uvodnim potovanjem v Marindol začeli 25. julija in ga tudi zaključili na isti dan, tako da so se vrnili v Metliko. Naslednje jutro

⁷³ Obravnave kranjskega deželnega zbora, zasedanje 21. oktobra 1881, str. 283. Več o odnosu slovenskih politikov do Žumberka glej: Zajc, *Kje se slovensko neba in brvaško začne*.

⁷⁴ ARS, AS 33, konv. 548 alt, šk. 252, dopis not. min., 6. 11. 1882, št. 5666.

Žumberški del vasi Brezovica na franciscejskem katastru (k. o. Sekuliči) (ARS, AS 176).

so se odpravili skozi kranjski zaselek Vinomer⁷⁵ v žumberško vas Brašljevec, ki je v obliki ostre črte ukleščena v območje kranjske občine Drašiči. Nato je komisija obiskala žumberško vas Kašt in kranjsko Radovico. Tukaj so nadaljevali pot proti zahodu in prispeli v žumberško vas Velike Lešče (»Großlešče«, današnje Liješče na hrvaški strani). Obiskali so še žumberško vas Brezovica,⁷⁶ ki predstavlja vdrtino v kranjsko davčno občino Gabrovec. Po napornem dnevu so se skozi Bušinja vas vrnili v Metliko. Dne 27. julija so jo mahnili skozi Suhor v žumberško vas Drage. Ob državni cesti v bližini Suhorja so si ogledovali izbokline žumberškega območja. Med obhodom pri Dragah se je lahko komisija čudila nad povsem nepraktičnim stanjem meje na tem območju. Poleg žumberške njive se nahaja kranjska, pa spet žumberška in tako dalje. Komisarji so nadaljevali pot v Sošice,⁷⁷ kjer so tudi prespali.⁷⁸

Naslednji dan so se napotili mimo vasi Cernik in Kupčina v Kostanjevac, ki predstavlja središče južnega dela tega območja. V Kostanjevcu sta bili

davčna ekspozitura in žandarmerijska postaja. Zaradi utrujenosti in slabega vremena so gospodje za nekaj dni prekinili svoj obhod. Nadaljevali so šele 2. avgusta. Iz kranjske Kostanjevice so šli na obhod severne meje žumberškega okraja, kjer so se nahajale izbokline v kranjsko območje, nakar so se usmerili proti vzhodnemu delu žumberškega območja. Dne 3. avgusta so se z mnogo truda povzpeli na hrib pri žumberški vasi Stojdraga. Od tam so se napotili skozi Preseko, Osredek in Budinjak v Mrzlo Polje in Kalje, kjer je občinsko središče. Dne 4. avgusta so obiskali ruševine gradu Žumberak, potem pa so v Kostanjevcu zaključili svoj obhod.⁷⁹

Člani komisije so si nekaj dni vzeli za počivanje in premislek, potem pa so se 15. avgusta 1883 znova srečali v Metliki. Najprej je svoje ugotovitve podala avstrijska podkomisija, ki je obenem pozvala ogrsko, naj o tem pove svoje mnenje. Po mnenju avstrijskih članov je Marindol zaradi svoje odrezanosti z reko Kolpo s Kranjsko naravno povezano zemljišče. V kranjski vasi Bojanci živijo pripadniki pravoslavne vere, ki spadajo v marindolsko župnijo. Že ta okoliščina naj bi dokazovala stalen promet s Kranjci. V prid kranjski inkorporaciji naj bi govorila tudi bližina kranjskih uradov.⁸⁰

⁷⁵ Danes pripadajoči zaselek Drašičev (*Krajevni leksikon Slovenije*, str. 450).

⁷⁶ Meja pri tej vasi predstavlja še zdaj najbolj nazobčan del hrvaško-slovenske meje. Vas Brezovico meja praktično deli na dvoje (prav tam, str. 448).

⁷⁷ O tem, katere kraje so obiskali, preden so prišli v Sošice, nimamo podatkov, ker v dokumentu manjka list.

⁷⁸ HDA, PRZV, šk. 238, Protokoll aufgenommen zur Prüfung der Sichelburger-Marienthaler Angelegenheit in der Richtung einer eventuell durchzuführenden Gränzregulierung.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ Prav tam. Protokoll aufgenommen über Gutachten der beiderseitigen Subcommissionen nach erfolgten Erhebungen in Gebiete der Gemeinde Marienthal und des Distriktes Sichelburg zum Zwecke einer durchzuführenden Gränzregulierung.

Glede Žumberka so avstrijski komisarji pripomnili, da na južnem pobočju gravitira k sodnemu okraju Metlika v vseh prometnih ozirih. Del tega območja naj bi bil prav tako v trdni povezavi s političnim okrajem Krško, ker posedujejo prebivalci teh delov zemljišča v sosednji Kranjski in od koder dobivajo svoj živež. Iz obeh teh delov imajo prebivalci h kranjskim uradom mnogo bližje kakor k njihovim. Avstrijski člani so po teh trditvah prešli k stvari. Poudarili so, da imajo pripadnost celotnega Žumberka Kranjski za upravičeno, vendar so kljub temu pripravljeni na koncesije. Predlagali so, naj si Hrvaška in Kranjska sporno ozemlje enostavno razdelita. Sodnemu okraju Metlika (se pravi političnemu okraju Črnomelj) naj bi po njihovem mnenju pripadle davčne občine Sekulići, Malinci, Brašljevića, Sošice in Žumberak, sodnemu okraju Kostanjevica (politični okraj Krško) pa davčni občini Budinjak in Poklek. Bodočo mejo bi tako tvorila vzhodna meja davčne občine Žumberak in južna meja občine Budinjak do mejniškega stebra št. 17 davčne občine Brašljevića. Na severu pa bi mejo predstavljala meja davčne občine Budinjak od severa proti jugu in potem proti vzhodu meja davčne občine Poklek vse do potoka Bregana. Ostali deli Žumberka naj bi se priključili Hrvaški.⁸¹

Ogrski komisarji so imeli proti temu tri pripombe. Avstrijska komisija se je pri svojih zahtevah postavila na stališče domnevno priznanih kranjskih pravic, medtem ko posvetovanje in pogajanje o državnopravnih pravicah ni v kompetenčni sferi ogrske komisije. Prav tako imajo kakršnokoli gravitiranje Žumberka in Marindola h Kranjski za »subjektivno pojmovanje visoko cenjene avstrijske podkomisije.« Temu ne morejo pritrditi tudi za to, ker bi lahko sicer marindolsko in žumberško prebivalstvo utrpelo omejitve pri izkoriščanju gozdnega bogastva in ostalih ugodnosti. Sprememba meje, podana s strani avstrijske komisije, bi bila očitno samo enostranski odstop ozemlja v korist Kranjske, ne pa regulacija meje, ki bi se izvedla z medsebojnimi odstopanji zgolj zaradi upoštevanja potreb praktičnega življenja in smotrne uprave.⁸²

Skupna komisija za reševanje žumberškega vprašanja iz leta 1883, tako kot njene predhodnice, ni našla skupnega jezika. Neuspeh pogajanj je dodatno začinila peticija Žumberčanov v cislajtanskem državnem zboru, ki je zahtevala priključitev Kranjski.⁸³ Predvsem zato, ker so prebivalci žumberške občine Sošice leta 1881 na obisku pri banu zahtevali ravno

nasprotno.⁸⁴ V hrvaškem saboru se je nad tem zgrajal sam Ante Starčević, ki je imel to potezo za veleizdajo, vprašal pa je tudi, zakaj volilni red Hrvaške in Slavonije ne velja za Žumberak in Marindol.⁸⁵ Ta območja zaradi svojega začasnega statusa niso imela volilne pravice in svojih zastopnikov, čeprav so spadala pod hrvaško upravo. O vprašanju volilne pravice v Žumberku in Marindolu so v hrvaškem saboru razpravljali tudi v letih 1884 in 1887.⁸⁶ Leta 1896 je žumberško vprašanje v kranjskem deželnem zboru odprla Katoliška narodna stranka, ki je zahtevala priključitev Žumberka in Marindola ali pa primerno »odškodnino« od ogrske vlade. Čeprav nad predlogom niso bili navdušeni, so zanj glasovali tudi slovenski liberalci.⁸⁷ Kljub politizaciji na Kranjskem in Hrvaškem se je staro, nejasno stanje na meji nadaljevalo vse do konca dvojne monarhije.

Spremembe meje v 20. stoletju

V novi državi Kraljevini SHS so se nejasnosti na meji prenašale dalje. Po ukinitvi deželne vlade za Slovenijo 12. julija 1921 slovenski del Jugoslavije ni bil več povezan v eno upravno enoto. Obstajali sta samo ljubljanska in mariborska oblast (skupaj s Prekmurjem in Medžimurjem). Nekdanja kranjsko-hrvaška meja je postala zgolj upravna meja med različnimi oblastmi. Po vzpostavitvi kraljeve diktature leta 1929 je bila oktobra istega leta Jugoslavija z dekretom namesto na prejšnjih 33 oblasti razdeljena na 9 banovin. Večina slovenskega dela države je bila združena v enotno upravno območje – Dravsko banovino.⁸⁸ Slovenska okraja Črnomelj in Metlika sta bila priključena Savski, Čabar pa Dravski banovini. Razmejitve je veljala do 31. avgusta 1931, ko je kralj na podlagi želje posameznih krajev, »ki so v skladu z gospodarskimi interesi in s potrebami čim lažjega prometa med kraji dotičnih banovin«, podpisal zakon o spremembi meje. Okraj Čabar so združili s Savsko, okraja Črnomelj in Metlika pa z Dravsko banovino. Slovenski katoliški tabor, najmočnejša politična sila v Dravski banovini, je spremembe banovinskih meja v smeri zaokrožitve slovenskega ozemlja toplo pozdravljala.⁸⁹ Kljub temu je žumberška občina Radatovići ostala v okviru Dravske banovine (sreza Črnomelj). Gre za naselja Radatovići, Bulići, Doljani, Drage, Dragoševci, Komenci, Kese-

⁸¹ Prav tam. V arhivu kranjske deželne vlade žal ni bilo nobenih zemljevidov.

⁸² Prav tam.

⁸³ Stenographisches Protokoll des Hauses der Abgeordneten, IX. Session, XI. Band, 1879–1884, 319. Sitzung der 9. Session am 13. Dezember 1883, str. 11067.

⁸⁴ *Pozor*, 2. 12. 1881.

⁸⁵ Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, godina 1881–1884, svezak II, saborska sjednica držana dne 19. prosinca 1883, str. 795.

⁸⁶ Dnevnik sabora trojedine kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, 1881–1884, XCI zasedanje 24. 6. 1884, str. 1699; Prav tam, CXIX zasedanje, 7. 3. 1887, str. 1803.

⁸⁷ Obravnave kranjskega deželnega zbora 1896, zasedanje 8. februarja 1896, str. 332.

⁸⁸ Šmid, *Uprava Dravske banovine 1929–1941*, str. 52.

⁸⁹ Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 85, opomba 10; Slovenec, 1. 9. 1931.

ri, Kuljaji, Kunčani, Liješče, Malinci, Pilatovci, Popoviči in Sekuliči.⁹⁰

Po drugi svetovni vojni je bilo treba določiti meje med republikama. Radatoviči so bili priključeni Hrvaški, vendar ne celotno območje nekdanje občine. Po ugotovitvah Bele knjige je bil leta 1947 del katastrske občine Sekuliči po lokalnem dogovoru izločen iz katastrskega urada v Sekuličih in prenesen v katastrski urad v Črnomlju, kjer je bila ustanovljena samostojna k. o. Sekuliči. Vas Drage je bila skupaj s pripadajočimi zemljišči (335 ha) priključena Sloveniji.⁹¹ Po ugotovitvah dr. Aleša Gabriča je bila priključitev izvedena na izrecno željo prizadetih prebivalcev, ki so bili ekonomsko in prometno vezani na Metliko, otroci pa so v šoli še naprej obdržali pouk v srbohrvaščini.⁹²

Več nejasnosti je bilo z mejo pri Marindolu (vasi Marindol, Miliči, Žuniči, Paunoviči), ki je, kot je omenjeno zgoraj, do leta 1881 spadal pod upravo Vojne krajine, nakar je bil podrejen banski Hrvaški. V obdobju 1918–1941 je to območje spadalo v srez Karlovac. Do sprememb je prišlo med drugo svetovno vojno (1941), ko so določali mejo med italijansko okupacijsko upravno enoto Ljubljansko pokrajino in NDH. Omenjene vasi so pripadle italijanski državi (Ljubljanski pokrajini). V prvi povojni upravni razdelitvi Slovenije iz začetka septembra 1945 so bile vasi Marindol, Miliči in Žuniči v okraju Črnomelj.⁹³ Zanimivo pa je, da v tem zakonu ne najdemo vasi Paunoviči.⁹⁴ V upravni razdelitvi Slovenije iz leta 1946 pa so navedene vse štiri marindolske vasi.⁹⁵ Prebivalci so sicer zahtevali priključitev Hrvaški, vendar je meja ostala na reki Kolpi. Maja 1946 je hrvaško notranje ministrstvo poslalo dopis zvezni Ljudski skupščini, v katerem so poročali, da so prebivalci teh vasi podali prošnjo za priključitev Hrvaški. Pobudo naj bi vodili ljudje, ki naj bi bili znani kot prekupčevalci, mnogi podpisi pa naj bi bili ponarejeni. V prošnji so navedli kot razloge nacionalnost, jezik in ekonomsko vezanost na Karlovac. »Navedeno je bilo še, da je o tem dosežen sporazum s Slovenijo, ni pa bilo povedano, kdaj, kdo in s kom. Zakon sicer ni bil nikoli sprejet.«⁹⁶ Območje Marindola pa glede na upravno ureditev ni bilo v začetku februarja 1948 več v Sloveniji, razen vasi Žuniči.⁹⁷ Celotno območje Marindola je bilo »pred-

vsem zaradi vztrajanja večine prebivalstva«⁹⁸ ponovno vključeno v upravno razdelitev LR Slovenije leta 1952.⁹⁹ Natančna zgodovina pripadnosti teh vasi je še vedno nekoliko nejasna. V Krajevnom leksikonu Slovenije je zapisano, da je bilo območje Marindola od 1945 do 1948 v črnomaljskem okraju, nato pa spet v karlovškem okraju do leta 1952, ko je bilo ponovno priključeno Sloveniji.¹⁰⁰

K zmedu je pripomogla tudi literatura. V etnografskem prispevku Marinke Dražumerič in Marka Terseglava o Srbih v Beli krajini iz leta 1987 najdemo podatek, da so se krajani Marindola, Paunovičev in Miličev odločili za priključitev k Sloveniji leta 1952 na referendumu.¹⁰¹ V prispevku ne najdemo reference za to trditev, iz konteksta pa je razvidno, da sta avtorja dobila podatek od informatorjev. V zgodovinski literaturi in virih za omenjeni referendum ne najdemo potrditve. Zdenko Čepič, ki je raziskoval spremembe slovensko-hrvaške meje po 2. svetovni vojni, je prepričan, da referenduma nikoli ni bilo. Takšen način urejanja mejnih sporov v prvih letih po vojni v Jugoslaviji ni obstajal. Poleg tega v arhivskih in upravnih virih o tem ni najti nobene omembe. Odločanje na vaški ravni in podpisovanje morebitnih peticij je vsekakor izraz želje ljudi, ni pa to referendum.¹⁰² Omenjeni članek je postal standardna referenca za Srbe v Beli krajini v etnografski in antropološki literaturi, zato ni nenavadno, da ga je pred nekaj leti pri svoji sociolingvistično-antropološki študiji upoštevala tudi Tanja Petrovič. Je pa zanimivo, da so informatorji na terenu tudi njej omenjali »jeden referendum.«¹⁰³ Podatkov o tem, da so se po 2. svetovni vojni pojavljale tudi zahteve po priključitvi Hrvaški, ne zasledimo v teh študijah. Zahteve prebivalstva ob meji so dvigovale prah tudi v devetdesetih letih 20. stoletja, vendar se potek slovensko-hrvaške meje zaradi tega ni spreminjal. Leta 1992 je velika večina prebivalstva v žumberških vaseh Radatoviči in Dragoševci podpisala peticijo za priključitev teh naselij Sloveniji. Čeprav so namero utemeljevali s praktičnimi razlogi (obkroženost s Slovenijo, delo v Sloveniji) in ne nacionalnimi, je naletela pri hrvaških oblasteh na burno reakcijo – organizator peticije je moral preživeti leto dni v zaporu.¹⁰⁴ Zgodovinsko gledano to ni bilo nič novega. Nasprotja med interesi velikih političnih enot in željami obmejnega prebivalstva so v tem prostoru tradicionalna. Velike politične enote so videle samo mejo in ne ljudi, ki so

⁹⁰ *Bela knjiga o meji med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško*, str. 359–364.

⁹¹ Prav tam, str. 360; prim. analizo Damirja Josipoviča: Žumberk: meja, etničnost, veroizpoved, rodnost in migracije prebivalstva – demografska analiza, str. 61.

⁹² Za informacijo se zahvaljujem dr. Alešu Gabriču.

⁹³ Čepič, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje, str. 210.

⁹⁴ Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, 8. 9. 1945, str. 140.

⁹⁵ Uradni list Ljudske republike Slovenije, 3. 4. 1946, str. 103.

⁹⁶ Čepič, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje, str. 210.

⁹⁷ Uradni list Ljudske republike Slovenije, 23. 2. 1948, str. 46.

⁹⁸ Čepič, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje, str. 210.

⁹⁹ Uradni list Ljudske republike Slovenije, 19. 4. 1952, str. 48.

¹⁰⁰ *Krajevni leksikon Slovenije*, 4. zvezek, str. 45.

¹⁰¹ Dražumerič, Terseglav, Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini, str. 241, 242.

¹⁰² Za pomoč pri tem vprašanju se zahvaljujem dr. Zdenku Čepiču.

¹⁰³ Petrovič, *Ne tu, ne tam*, str. 106.

¹⁰⁴ Knežević Hočvar, »Kri ni voda«, str. 137–140; prim. Petrovič, *Ne tu, ne tam*, str. 108.

poskušali čim bolje preživeti. Včasih je meja ljudi ovirala, včasih so imeli od nje koristi. Po letu 1991 ni bilo nič drugače.

Zaključek

Današnjo slovensko-hrvaško mejo v Beli krajini sta v zgodovini zaznamovala dva pomembna fenomena: ozemeljske spremembe in neskladje meja (ozemeljske spremembe so pripeljale do razhajanja različnih meja) ter spremembe mejnosti ustaljenih meja (meje so večkrat spremenile svojo naravo). Današnja državna meja je »naslednica« celotne zgodovinske dediščine.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 2 – Deželni stanovi za Kranjsko, registratura IV, 1829

AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, konvolut 548 alt

AS 176 – Franciscejski kataster za Kranjsko

HDA – Hrvatski državni arhiv

Predsjedništvo zemaljske vlade (PRZV), Fond 78

UPRAVNI VIRI

Dnevnik sabora trojedine kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, 1883, 1884, 1887.

Obrazložitve kranjskega deželnega zbora, 1863, 1869, 1881, 1896.

Stenographisches Protokoll des Hauses der Abgeordneten, 1883.

Uradni list Ljudske republike Slovenije, 1946, 1948, 1952.

Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, 1945.

ČASOPISI

Novice, 1869

Pozor, 1881

Slovenec, 1931

LITERATURA

Adam, Lucijan: Doneski k zgodovini Ortenburžanov na Dolenjskem. Prispevki za zgodovino Kočevske. *Kronika*, 43, 1995, št. 3, str. 61–67.

Bela knjiga o meji med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško. Ljubljana : Ministrstvo za zunanje zadeve RS, Projektna skupina za mejo s Hrvaško, 2006.

Brubaker, Rogers: *Ethnicity without Groups*. Harvard and London : Harvard University Press, 2004.

Čepič, Zdenko: Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje po drugi svetovni vojni. *Mikužev zbornik* (ur. Čepič, Zdenko; Nečak, Dušan; Stiplovšek, Miroslav). Ljubljana : Oddelek za zgodovino FF, 1999, str. 201–216.

Dražumerič, Marinka in Terseglav, Marko: Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini. *Traditiones*, 16, 1987, str. 205–245.

Enciklopedija Jugoslavije, 3. knjiga. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1987.

Enciklopedija Slovenije, 3. knjiga. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1989.

Fournier, August: Memoriale über die Zugehörigkeit des ehemaligen Sichelburger Militär-grenzdistriktes und der Gemeinde Marienthal zu Krain, Wien, 26. 4. 1881, *Obrazložitve kranjskega deželnega zbora*, 1881, priloga 27.

Gašparič, Jure: *SLS pod kraljevo diktaturo, Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935*. Ljubljana : Modrijan, 2007.

Hauptmann, Ljudmil: *Nastanek in razvoj Kranjske*. Ljubljana : Slovenska matica, 1999.

Hobsbawm, Eric in Ranger, Terence: *The Invention of Tradition*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008.

Ilustrirana zgodovina Slovencev. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1999.

Josipovič, Damir: Žumberk: meja, etničnost, verodostojnost, rodnost in migracije prebivalstva – demografska analiza. *Dve domovini – Two Homelands*, 25, 2007, str. 39–68.

Knežević Hočvar, Duška: *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe*. Ljubljana : Založba ZRC, 1999.

Knežević Hočvar, Duška: »Kri ni voda«, Potomci Uskokov ob slovensko-hrvaški meji. *Razprave in gradivo*, 45, 2004, str. 126–143.

Kobljar, Anton: Čegav je Žumberk? *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 8, 1898.

Kos, Dušan: Bela krajina v poznem srednjem veku. *Zgodovinski časopis*, 41, 1987, št. 2, str. 217–255.

Kos, Milko: Začetki Novega mesta. *Kronika*, 2, 1954, št. 3, str. 171–177.

Kosi, Miha: ...quae terram nostram et regnum Hungariae dividit ... : Razvoj meje cesarstva na Dolenjskem v srednjem veku. *Zgodovinski časopis*, 2002, št. 1–2, str. 43–93.

Kosi, Miha: Templarji na Slovenskem: prispevek k reševanju nekaterih vprašanj srednjeveške zgodovine Prekmurja, Bele krajine in Ljubljane. *Zgodovinski časopis*, 48, 1994, št. 2, str. 149–186.

Krajinski leksikon Slovenije, 4. zvezek. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1971.

Kruhek, Milan: Od doseljenja Hrvata do propasti Zrinjskih i Frankopana (do 1670). *Gorski kotar* (ur. Tomac Kapelan, Ivan). Delnice : Fond knjige, 1981.

Laszowski, Emilij: *Gorski kotar i Vinodol*. Zagreb : Matica Hrvatska, 1923.

Lopašić, Radoslav: *Žumberak, Crte mjestopisne i poviesne*. Zagreb : Dionička tiskara, 1881.

Mal, Josip: *Uskočke seobe i slovenske pokrajine*. Ljubljana, 1924.

Mal, Josip: Žumberk in Marindol. *Dom in Svet*, 24, 1911.

Mouzelis, Nicos: Nationalism: Reconstructing Gellner's Theory. *Ernest Gellner and the Contemporary Social Thought* (ur. S. Malešević, M. Haugaard). Cambridge : Cambridge University Press, 2007.

Petrović, Tanja: *Ne tu, ne tam; Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika*. Ljubljana : Založba ZRC, 2006.

Simonič, Ivan: Zgodovina kočevskega ozemlja. *Kočevski zbornik* (ur. Ivan Simonič). Ljubljana : Vodstvo družbe Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939.

Smith, Anthony D.: *Nacionalizem: teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana : KRT, 2005.

Šmid, Gašper: *Uprava Dravske banovine 1929–1941*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Štih, Peter in Simoniti, Vasko: *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*. Ljubljana : Mohorjeva družba, 1996.

Štrumbl, Žarko: Uskoki na Slovenskem in v Žumberku. *Arhivi*, 14, 1991, št. 1–2, str. 42–50.

Valentić, Mirko: *Vojna krajina i pitanje njezina sjeđinjenja s Hrvatskom 1849–1881*. Zagreb : Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1981.

Vodnik po fondih in zbirkah Republike Slovenije, 3. knjiga. Ljubljana : Arhiv republike Slovenije, 1999.

Wakounig, Marija: Žandarji ali roparji? Regionalni vidiki slovenske zgodovine. *Zbornik referatov XXXI. zborovanja zgodovinarjev* (ur. Štih, Peter in Balkovec, Bojan). Maribor: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002, str. 255–260.

Zajc, Marko: *Kje se slovensko neha in hrvaško začne. Slovensko-hrvaška meja v 19. in začetku 20. stoletja*. Ljubljana : Modrijan, 2006.

Zajc, Marko: *Problem slovensko-hrvaške meje v 19. stoletju: Žumberško vprašanje*, magistrsko delo, Oddelek za zgodovino FF v Ljubljani, Ljubljana 2003.

S U M M A R Y

Towards the history of delineating the border in White Carniola

The paper seeks to offer an overview of the history of the Slovenian-Croatian border in White Carniola from the Middle Ages to the 20th century. In the introduction the author begins by providing a theoretical definition of the problem concerning the historical research of the border and then describes the developments which have led to the delineation of the present border by drawing on literature and sources. White Carniola was established not only along the border but also because of it. The present-day Slovenian-Croatian border is, in its essence, no more than a successor to various borders set in the past. Although political and administrative borders were assigned major importance, a significant role was also played by ecclesiastical administrative borders and those of land estates. The term »border« is here used in the sense of a geographically determined line demarcating administrative-political units (from cadastral municipalities and parishes to states). Borders determined various forms of boundaries. Borders are not static but change in two ways: a) physically – the border shifts in real space (also without human intervention, e.g. due to the changing course of a river); b) substantively – the border assumes a new nature, a different quality of a boundary. The author highlights in particular the following two aspects of borders: 1. The legal and administrative aspect. Borders between administrative units have an important impact on the lives of people by determining where and how individuals establish their relationship towards authorities. 2. The political and ideological aspect. Collective identities on the map draw their ideological borders; some administrative-political borders draw new boundaries and others lose them. The present-day Slovenian-Croatian border in White Carniola was historically marked by two important phenomena: territorial changes and inconsistency of borders (the former led to discrepancies between various borders) and changes in the boundaries of settled borders (the latter often altered their nature). The present-day state border is the »successor« to the entire historical heritage.